

Koltai Kornélia (1972) hebraista, nyelvtanár, egyetemi adjunktus az ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékén. Kutatási területe a Héber Biblia nyelve és szöveggyománya.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Dobos Károly Dániel: Sém fiai. A sémi nyelvek és írásrendszerek története (recenzió, 2013/3).

Bibliafordítás – egy szekuláris korban

Koltai Kornélia

Bevezetés

Címem parafrázis: Komoróczy Géza egyik előadását idézi, amelyet az 1990-es évek első felében, történelem szakos diákoknak tartott, „Biblia egy szekuláris korban” címmel. Az előadást nem állt módomban meghallgatni, de a téma: a Biblia mai, modern társadalmi összefüggéseiben való megközelítése megragadott. Mit tud mondani a Biblia a nyugati típusú civilizáció, ezen belül is egy posztkommunista ország társadalmi csoportjai; vallásai, egyházai; illetve korunk egyes embere számára? És mit kell hogy mondjon? Ki dönti ezt el egyáltalán?

A Biblia alatt itt természetesen bibliafordítást értünk. Az imént fölített kérdéseket tehát a következőképpen lehet árnyalni: a bibliafordítás elvei, technikai megoldásai mennyiben járulnak hozzá, mennyiben segítik elő azt, hogy a Biblia mondanivalója, üzenete elérjen mindenkit, aki a *jelen* társadalmi-kulturális körülmények között igényt tart rá, vagy éppen – nem tart rá igényt?

Előadásomban először is a potenciális célközönséget: a különféle befogadói csoportokat szeretném körvonalazni, és megpróbálom felvázolni a hozzájuk köthető fordítási típusokat, fordítói elveket, elvárásokat is.

Hebraistaként a Héber Biblia fordítására, illetve a Héber Biblia fordításával, nyelvvel kapcsolatos kutatásokra koncentrálok. A Biblia fogalma tehát előadásomban a Héber Biblia vagy Ószövetség fogalmát jelöli.

Célközönség

A célközönség rendkívül heterogén, és nagyon nehéz kategorizálni. Egyik részét kétségkívül azok alkotják, akik – valamennyire legalábbis – hisznek a Biblia szentségében, akik a Bibliára Szentírásként tekintenek. Fontos hangsúlyozni, hogy ma Magyarországon az érvényben lévő részleges vagy teljes bibliafordítások hívó vallási, illetve egyházi-hitközségi milióban születtek-születnek. Anélkül, hogy ebbe a témába alaposabban belemennénk, nézzük meg az egyházi közegre jellemző bibliafordítás-használat néhány sajátosságát.

Idézem Kustár Zoltánt, a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága Ószövetségi Szekciójának elnökét, az 1975-ös, új protestáns bibliafordítás ószövetségi revíziójának irányítóját:

A Magyar Bibliatársulat Alapítvány által készített fordítások vagy fordításrevíziók autorizálását minden tagegyház a maga belső egyházi rendje alapján végzi. A Magyarországi Református Egyház esetében [...] ez a jogkör az egyház legfőbb törvényhozó testületét, a Zsinatot illeti meg: a Zsinat rendeletben határozza meg az egyházban liturgiai célra használható, illetve az egyháztagok lelki épülése szempontjából egyéni tanulmányozásra ajánlott bibliafordítások körét. Jelenleg a református egyházban két bibliafordítás rendelkezik egyházi autorizációval: a Károli-biblia 1908-as revideált változata, valamint az 1975-ös új protestáns bibliafordítás (és annak 1990-es revideált változata). [...] Meggyőződésem, hogy egy egy-

házban, ha anyagi és szellemi erőforrásai ezt megengedik, több bibliafordításnak kell lennie. Jó, ha van legalább egy, a formális megfeleltetés fordítói elvét követő Biblia, és egy másik, modernebb és fiatalosabb nyelvezetű, a funkcionális ekvivalencia elvét követő fordítás. Az új protestáns bibliafordítást én az utóbbi kategóriába sorolom.¹

Láthatjuk, annak eldöntése, hogy a tagok milyen bibliafordítást használjanak, az adott egyház vezetőségének hatáskörébe tartozik; tehát a fenti kérdésre adott válasz némiképp leegyszerűsítve, kisarkítva így hangzik: maga az egyházi-hitközségi elit dönti el, hogy mi a mondanivalója a Bibliának, legalábbis a közösség számára. Hiszen minden fordítás értelmezés is egyben, és az egyház a Biblia használatának körét, célját is megszabja. Ha több fordítás is autorizációval bír, az már bizonyos fokú alkalmazkodást jelez a hívek igényeihez, elvárásaihoz. Kustár Zoltántól tudjuk, hogy főként az idősebb nemzedék és a konzervatívabb egyházi körök ragaszkodnak a formális ekvivalenciájú fordítási típusokhoz, míg a funkcionális ekvivalencia fiatalabbakat, a kevésbé konzervatívokat igyekszik megszólítani.²

De mi van azokkal a – bármely korosztályból származó – hívőkkel, akik egyáltalán nem nyitottak a Biblia iránt? Akiknek a vallási élete kizárólag a főbb ünnepekre vagy a sorsfordító életeseményekre redukálódik? Őket hogyan, milyen típusú bibliafordításokkal lehet elérni? Fel vannak-e készülve a vallások, felekezetek vezetői belső missziós célzatú bibliafordítások vagy revíziók elkészítésére? Szekuláris korunkban ugyanis – a hosszú múltra visszatekintő, nagy lélekszámú történelmi egyházakban – egyre nagyobb azoknak a száma, akik nem vallják a Biblia analógián alapuló tekintélyét, azt tudniillik, hogy az akkori és a mostani helyzet között bármiféle rokonság vagy analógia állna fenn, és passzívan, közömbösen viszonyulnak a Bibliához.

A Bibliát Szentírásként felfogók körén belül is tehát igen sokféle csoporttal találkozhatunk, kezdve azokkal, akiknek az életmódját, értékrendjét szinte kizárólagosan a Biblia határozza meg, egészen azokig, akik a Bibliát soha életükben a kezükbe sem vették. Természetesen a magasán kvalifikált réteg egy része is a hívők között helyezkedhet el.

A célközönség ugyanakkor nem hívőkből is áll. Részint olyan tudósok, értelmiségiek képezik ezt a csoportot, akik komoly presztízt tulajdonítanak a fennmaradt kánonnak, tudományosan kutatják, vagy mint irodalmi-kulturális örökséget olvassák, ismerik. Az ő elvárásaik többféle szempontból is a hívő értelmiségiek elvárásaihoz hasonlítható. Másrészt viszont igen sokan vannak olyanok is, akik a Bibliához negatív attitűddel viszonyulnak, és ironikusan fogalmazva: számukra már nem az a kérdés, hogy a kommunikációelmélet *forrás*-fogalmát mivel lehet megfeleltetni a Biblia esetében: szerzővel, szerkesztővel, gyűjteményekkel, szöveg hagyományokkal vagy magával Istennel, illetve a Szentlélekkel mint sugalmazóval-e, mert ők a Bibliát eleve elutasítják – talán azon preconcepció által vezérelve, hogy automatikusan vallási-egyházi intézményekkel, tekintélyekkel, hatalommal társítják.

Nem feladat az, hogy a célközönség valamennyi rétegét – vallási hovatartozásra, nemre, korra, iskolázottságra tekintettel – bemutassam, nem is tudnám megtenni, hiszen ilyen jellegű kutatásokat nem végeztem, és nincs is tudomásom arról,

hogy átfogó vizsgálatok születtek volna e tárgyban. Másfelől szinte lehetetlen is felmérni a teljes célközönséget, háttértudás, tapasztalatok, igények stb. szempontjából.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a potenciális befogadók nagyfokú megosztottsága, rétegződése különféle bibliafordítási típusokat kíván. Többfélélt is, mint amennyi ma Magyarországon a rendelkezésünkre áll. Előadásom további részében ezzel a kérdéssel foglalkozom: a viszonylag jól körvonalazható és számottevő tényezőt alkotó befogadói csoportok feltételezett elvárásaiból kiindulva arra az ürre, hiányosságra szeretnék rámutatni, amely véleményem szerint a forgalomban lévő magyar bibliafordítási típusok terén megfigyelhető.

Ehhez mindenekelőtt röviden nézzük át, hogy a bibliafordítás-tudomány milyen fordítástípusokat különít el, és hogyan értékesíti a világi fordítástudomány vívmányait.

Bibliafordítási típusok

A már említett *formális megfeleltetés és funkcionális ekvivalencia* a világon a két legelterjedtebb fordítói elv, amely a ma használatos, teljes bibliafordításokból kimutatható, legalábbis Waard és Nida 1986-os publikációja szerint.³ Monográfiájukban a formális megfeleltetést, azaz a szó szerinti típust az eredeti szöveg formai sajátosságaihoz való ragaszkodással jellemzik. Ezzel szemben a funkcionálisan ekvivalens fordítástípust úgy definiálják, mint amely szerepében és hatásában követi az eredeti szöveget, és amelyhez különféle regiszterek köthetők: irodalmi, köznyelvi vagy rétegnyelvi változatok egyaránt. Rendszerük teoretikus hátterűl a szocioszemiotikai fordításelmélet szolgál, ami Nida 1960-as évekbeli kommunikatív fordításelméleti munkásságához képest szemléleti és metodológiai változást jelent. Nida szemléletváltása azon a téren is megfigyelhető, hogy sokkal kevésbé preskriptív. De még így is az az érzésünk – szükségképpen leegyszerűsítve a jelenséget –, hogy szekuláris korunk kihívásaira adekvát fordítási típusként a szerzőpáros a funkcionálisan ekvivalenst írja elő.

Sebastian Floor 2007-es tanulmányában⁴ már árnyaltabban tárgyalja a kérdéskört. Nem mond értékítéletet, csupán bemutatja a különböző bibliafordítási típusok sajátosságait. Angol, holland és portugál nyelvű bibliafordítások vizsgálatai alapján megállapítja, hogy a fordításirodalomban megszokott dichotóm vagy kétpólusú fordítástípus-felfogás helyett⁵ indokoltabb négy bibliafordítási típust számon tartani. Az eredetivel való szemantikai hasonlóság mértékét és az eredeti szöveg helyreállításának a fokát használja fel kritériumként, s ez utóbbit további nyolc alkategóriára bontva (mondategységek és szerkezetek sorrendje, mondathosszúság, egyértelműsítés névmási utalókkal, lexikai adatok konkordanciája, kulcsfogalmak és ismeretlen fogalmak, képes beszéd, szövegkohéziós eszközök, információs struktúra) a következő típusokat különbözteti meg egymástól: *szorosan hasonló, szabadon hasonló, szorosan interpretatív, szabadon interpretatív*.

Az első típus (*szorosan hasonló*) Floor értelmezésében a szó szerinti fordítás. E fordítási típus jellemzője, hogy nemcsak a forrásnyelvi formát, hanem a forrásnyelvi jelentést is követi, és nem teszi explicitté a forrásnyelvi implicit információt.

A második típus (*szabadon hasonló*) még mindig alapvetően szó szerinti Floor osztályozásában. Ennek is elve a for-

rásnyelvi forma és jelentés követése, de már szintaktikai és pragmatikai magyarázatokat is lehetővé tesz, és köznyelvi változatot használ.

A *szorosán interpretatív* fordítási típus ennél jóval gazdagabban él a helyreigazítás, helyreállítás lehetőségével, vagyis az implicit forrásnyelvi információ kifejtésével, valamint a célnyelvi kommunikációs lehetőségek kiaknázásával. Floor ezzel azonosítja a hagyományosan *funkcionálisan ekvivalensnek* nevezett típust.

A negyedik típus (*szabadon interpretatív*) a leginkább értelmező, aktualizáló, olvasóorientált; nem véletlenül minősítik szabad fordításnak vagy parafrázisnak is.

A szerző kimutatja, hogy gyakran egy fordításon belül is keveredhetnek a különböző típusjegyek, de minden esetben kell lennie egy domináns típusnak, amely útmutatóként szolgál a fordítási projekt során, és alapvetően meghatározza a fordítás jellegét.

Floor folyamatorientált analízisével (a fordítók ideológiájának, stratégiáinak stb. leírásával, magyarázatával) a legújabb fordítástudományi tendenciák követéséről tesz tanúbizonyosságot. A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egyenértékűségét kifejező „ekvivalencia” fogalmának kerülése szintén ebbe az áramlatba illeszkedik. Viszonyítási alapja ugyanakkor a forrásnyelvi szöveg, ezt tekinti normának. Ennyiben tehát – véleményem szerint – eltér a Naudé által 2002-ben bemutatott⁶ új irányzatok szellemiségétől, a célnyelv- és a fordítói cél-központú, Christiane Nord nevéhez köthető funkcionalista megközelítésű fordítástudományi iránytól.⁷

Naudé az említett tanulmányában nemcsak a bibliafordítás-tudományban, hanem a bibliafordításokban megmutatkozó kurrens fordítástudományi irányok hatását is szemlélteti. Különös figyelmet fordít a funkcionalista modellen belül elhelyezhető, az ekvivalenciát kiváltó ún. *szkoposz* fogalmának.⁸

Reiss és Vermeer *szkoposz*-teóriájának értelmében⁹ a fordítónak olyan szöveget kell létrehoznia, amely megvalósítja az aktuálisan kitűzött célt, azaz a *szkoposzt* – a szöveg bizonyos, meghatározott funkcióját a célnyelvi kultúrában. Az aktuális célt szem előtt tartva tehát a bibliafordítások eltérő típusúak lehetnek. Például a siketek vagy tinédzserek számára speciális céllal készült fordítások igen gyakran *adaptációk*. Míg egy posztkoloniális szellemiségű bibliafordítás megőrzi az idegenségét a szövegnek, ragaszkodik ahhoz a kulturális szakadékhoz, amely a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúra közt fennáll.

Naudé mindössze csak egy konkrét német Újszövetség-fordításon tudja a gyakorlatban is illusztrálni a *szkoposz*-elvű bibliafordítási típust,¹⁰ de kívánatosnak tartja, hogy ne csak német nyelvterületre korlátozódjék a funkcionalista megközelítési mód. Naudé ugyanis ezt a modellt tekinti irányadónak korunk bibliafordítói számára.

Ha megnézzük Floor és Naudé kutatásait, azt látjuk tehát, hogy valóban több lehetőségben gondolkodhatunk fordítási típus terén, mint amennyi ma Magyarországon elérhető. Ugyanez mondható el a bibliafordítás során alkalmazott fordításelméleti modellekről is. Márpedig az aktuális célokra, a célközönségre, a kulturális aspektusokra koncentráló *szkoposz*-fordítás talán megoldást jelenthetne azok számára, akiket a formai vagy funkcionális ekvivalencián alapuló fordítás egyáltalán nem ragad meg, mert – mondjuk ki – valójában nem is nekik szól. Különösen is a szabad fordítások – Floornál a

szabadon interpretatív típus – lehetnek alkalmasak a kevésbé iskolázott, vagy a vallást, Bibliát csak a távoli múlt egy relikviájának tekintő rétegek számára – akár Szentírásként, akár kulturális hagyatékként viszonyuljanak is hozzá.¹¹ A Waard–Nida-típológiában *kulturális átértelmezésnek* nevezett típus is kulcs lehet a kommunikáció eredményességéhez.¹² Ez a típus leginkább a Biblia szakrális tekintélyét elutasító, fiatalabb felnőtt generáció körében érhet el sikereket.

A nyugati minták tehát igazolják azt az alapfeltevésemet, hogy szekuláris korunkban nem elég ún. kétpólusú fordítás-típusban gondolkodni – bár kétségkívül már a kettőt is ez a kor hívta életre, és nagy előrelépésnek is számít a korábbi állapotokhoz képest. Szakmámból következően különösen fontosnak tartom, hogy világi, tudományos indíttatásból is készüljenek legalább részleges bibliafordítások – például éppen a művelt, nagy háttértudással rendelkező értelmiségiek számára.

Most hadd szűkítsem le e tudományos igényű fordítás mi-benlétének tárgyalását a héber nyelvészeti eredmények hasznosításának problematikájára. Az általános nyelvészeti kutatások vizsgálati területei, módszerei, szempontjai ugyanis, még ha némi időeltolódással is, de a bibliai héber nyelvtudományban is megjelentek, illetve jelen vannak. Kérdés, hogy a bibliai héber nyelv leírásában bekövetkező fordulatra milyen érzékenyen reagálnak a bibliafordítók?

Nyelvészeti eredmények megjelenítése a bibliafordításban

Van der Merwe ezt a fordulatot a pragmatika felől világítja meg. 2002-es tanulmányában kifejti,¹³ hogy az 1980-as évektől zajló pragmatikai kutatások számos olyan nyelvi jelenség magyarázatára kielégítő választ találtak, amelyeket a hagyományos szóközpontú, filológiai megközelítés nem volt képes értelmezni (pl. a szórendiség, a redundancia, a *casus pendens*-konstrukció, a partikulák jelentései stb. témakörében). A konkrét példákat saját fordításaival illusztrálja, és ezzel egy szersmind az új nyelvészeti kutatások bibliafordításra gyakorolt hatását, jelentőségét is bizonyítja. S bár a tanulmányban csak áttételesen fogalmazódik meg bírálata az érvényben lévő bibliafordítások elavult nyelvészeti felfogásával kapcsolatban, az exegéták és bibliatudósok jellemző filológiai szemléletét már nyíltabban kritizálja. Megfogalmazza, hogy a bibliafordító társulatokban kell lenniük olyan nyelvészeknek is, akik képzetek, naprakészek a bibliai héber szintaxis, szemantika és pragmatika területén.

Ebben nyújthat segítséget nekik az 1999-ben publikált bibliai héber nyelvtana is, amelyet – Naudé és Kroeze szerzőtársaival együtt – célzatosan exegétáknak és bibliafordítóknak írt.¹⁴ A segédkönyvnek szánt nyelvtanban már az újszerű látásmódot érvényesítik a szerzők: az egyes jelenségeket a különböző nyelvi szinteken mondattani, jelentéstani és diskurzus- vagy szövegnyelvészeti perspektívából értelmezik. Ennek köszönhetően bizonyos nyelvi jeleknek a hagyományos grammatikákban található jelentéseikhez képest árnyaltabb jelentést tulajdonítanak.

A pragmatikai jelentés figyelembe vétele tehát a fordításhoz elengedhetetlen, remélhetőleg belátják ezt a bibliafordítók, és élnék is vele a munkájuk során.

És most akkor lássunk egy konkrét példát egy héber partikula, nevezetesen a *ná'* szócska *pragmatikai* jelentésének meghatározására, Timothy Wilt elemzése alapján.¹⁵

Wilt a *ná'* partikula funkciójának tisztázását azért érzi fontos feladatnak, mert felismeri, hogy nem véletlenszerű, sőt, eléggé motivált és következetes a jelenléte vagy hiánya az akarást kifejező mondatokban. Ugyanakkor a grammatikusok az olyan esetleges fogalmak, jelentésárnyalatok hozzárendelésével, mint „hangsúly”, „azonnalosság”, „sürgősség” vagy „logikai következmény kifejezése”, nem tudják kielégítően lefedni, illetve néhol egyenesen félre is magyarázzák a szerepkörét.

Wilt vizsgálat tárgyává teszi azokat a beszédhelyzeteket, amelyekben a partikula előfordul, és megállapítja, hogy jelenléte az udvarias nyelvhasználathoz köthető. A szerepkör pontos meghatározására pedig a Brown–Levinson-féle „udvariasság mint arcvedő tevékenység” pragmatikai udvariasságelméletet használja fel.¹⁶

E szerint az elmélet szerint az udvariasság nem más, mint a beszédpartnernek arcvédelme érdekében alkalmazott stratégia az interakció során. S mivel minden illokúciós aktus, azaz szándékot kifejező nyelvi cselekedet alapvetően arcfenyegető, a beszélőnek és a hallgatónak együtt kell működnie a zavartalan kommunikáció megteremtéséért. A teoretikusok szerint a beszélő különböző stratégiákat alkalmaz az arcfenyegető aktusok létrehozására, amelyeket pörén vagy orvoslással valósíthat meg. Az orvoslás során – közelítő vagy távolító udvariassággal a beszélő kifejezi, hogy tudatában van arcromboló tevékenységének, és hogy a hallgató jogosan tart igényt az elszenvedett kár helyrehozatalára.

Wilt a Tóra dialógusait vizsgálva azt tapasztalja, hogy ha a felszólító módú igealakhoz nem járul a partikula, akkor többnyire pöre utasítással van dolgunk. Pl. a beszélő a hallgatótól gyors cselekvést vár el, vagy valamilyen rá leselkedő veszélyre figyelmeztet. Ugyanakkor a *ná'* használata függ a beszédpartnernek közti hatalmi viszonyoktól is. A hatalomban a másik felett álló fél általában nem használja (pl. az Isten vagy az Istent helyettesítő angyalok), a hatalmi hierarchiában alacsonyabb szinten lévő beszédpartner viszont általában igen. Wilt átfogó vizsgálataiból arra a következtetésre jut, hogy a kérdéses partikula szerepköre az orvosló akciókra korlátozódik: s mind a közelítő, mind a távolító udvariassági stratégiák formai kifejezőeszközeként, jelölőjeként funkcionál. Ha jelen van az akarást, szándékot kifejező szerkezetekben, át kell ültetni a célnyelvre, nem lehet eltekinteni a célnyelvi megfeleltetésétől, mint ahogy azt a hagyományos grammatikák állítják.

A szerző ugyanakkor nem foglalkozik különösebben a partikula lehetséges fordítási megfelelőivel, adekvát fordítási megoldásnak a 'kérek, kérem' formulát tekinti. Számos egyéb lehetőség kínálkozik azonban a *ná'* partikulás igealakok, szerkezetek, mondatrészecskék nyelvi megjelenítésére, ahogyan ez a Brown–Levinson-féle stratégiai példatárból is kiderül (pl. kérdő mondatok, feltételes módú igealakok, érzelmi kötődést kifejező szervesen mondatrészek, diskurzusjelölők használata). De az ún. pöre, *ná'* nélküli felszólítások fordítási vetületével is foglalkozni kell, hiszen az elemzés világosan rámutat: a zéró fok is értékes információt hordoz a beszédhelyzetről, a beszélő és a hallgató viszonyáról, udvariassági stratégiáiról, kommunikációjuk, kapcsolatuk alakulásáról.

Csak egyetlen példát említettem a bibliai héber nyelvészet új diszciplínáinak kutatási eredményei közül, pedig bőségesen lehetne folytatni a sort, egészen a magasabb nyelvi szintekig.¹⁷ Mindazonáltal remélem, sikerült vele érzékeltetnem, hogy a bibliai héber nyelvtudomány fejlődése milyen mértékben befolyásolhatja a Biblia értelmezéseit, és annak célnyelvi leképezéseit.

A hiányzó bibliafordítási típusok – a célközönség elvárásai tükrében

És most térjünk vissza a bibliafordítási típusokra, illetve a feltételezett célközönségükre. A bibliafordító szakemberek véleménye szerint a műveltebb rétegek a forrásorientált fordítást részesítik előnyben inkább, hiszen az eredeti szöveg nyelvi és kulturális háttéréről hitelesebb képet kaphatnak az ún. formális megfeleltetés révén.

Magam is egyetértek ezzel a besorolással, ám több ponton finomítanám. Először is – amint ez a Floor-féle felosztásból is kiderül – ebbe a kategóriába két típus is tartozhat. Véleményem szerint az intellektuális igényekkel jelentkező, értelmiségi, az új tudományos eredmények iránt is fogékony réteg számára a 2., azaz a *szabadon hasonló típus* a megfelelő, amely úgy szöveg-hű, hogy közben a célnyelvi természetességet nem károsítja.¹⁸

Továbbá azt is definiálni kell, hogy milyen nyelvészeti szemléleten alapuljon a forrásnyelvi forma és jelentés meghatározása. Ez a feltételezett befogadói csoport ugyanis nem elavult nyelvi szemléletet és metodikát szeretne a forrásnyelvi jelentés értelmezésében és közvetítésében tetten érni, hanem a modern nyelvészeti irányzatok által feltárt-leírt tényeket, adatokat, ismereteket. De természetesen ez lenne kívánatos valamennyi bibliafordítási típus esetében, még ha a célközönség nagy része kevésbé tudatos is saját elvárásait, igényeit illetően.

Összefoglalva tehát: a következő fordítási típusok hiányoznak ma Magyarországon a célközönség feltételezett elvárásainak tükrében. A Floor-féle felosztás szerint kettő, mégpedig a *szabadon hasonló típus* és a *szabadon interpretatív típus*. De a Waard–Nida-kategorizáció szerinti *kulturális átértelmezésnek* is érezzük a hiányát. E három típus közül vélhetően a *szabadon interpretatív típusra* van a legnagyobb szükség, mert az tudhatna legnagyobb olvasóközönséget magának.

Összegzés

Előadásomban arról a kihívásról próbáltam beszélni, amellyel szekuláris korunkban kell a bibliafordítóknak szembesülnie.

A célközönség sosem volt még ennyire megosztott: hívőkre és nem hívőkre, aktívakra és passzívokra, tradicionálisokra és progresszívokra, vallási és világi tudósokra, értelmiségiekre tagolódik. A tudomány is változik, fejlődik. A bibliai héber leírását a héber nyelvészetben bekövetkezett szemléletváltás befolyásolja. Ez kihat a bibliafordításra. A fordítástudomány új irányai, módszerei is változást eredményeznek bibliafordítási elmélet és gyakorlat terén. Mindezen kihívásokra a bibliafordítási típusok számának növelése, pontosabban többféle fordítási típus forgalomba hozatala lehet egyfajta megoldás. De hogy mikor fog ez bekövetkezni? Erre a kérdésre előadásomban már nem szándékozom választ találni.

Jegyzetek

Jelen szöveg első változata elhangzott az Ókortudományi Társaság 2014. január 17-i felolvasó ülésén. Köszönettel tartozom Götz Andrea doktori hallgatónak (ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Iskola) bibliafordítás-kutatásunk során kifejtett – immár több éves – tevékenységéért, aki számos közös munkánk ötletadója is volt, többek közt a jelen előadásban is hivatkozott bibliafordítói internetes rovaté (http://okorportal.hu/oktatas/bibliatudomany), és külön köszönöm neki, hogy értékes szakirodalmakat ajánlva és szakértői tanácsaival a jelen előadás létrehozásához is hozzájárult.

- 1 Vö. <http://okorportal.hu/oktatas/bibliatudomany/bibliaforditas-04-kustar-zoltan-eloadasa-elektronikus-diskurzus-formajaban>.
- 2 A szóban forgó fordítástípusokról bővebben lásd alább.
- 3 A különféle fordítástípusokat Waard és Nida kategorizációja szerint lásd Waard–Nida 2002, 56–58.
- 4 Floor 2007, 1–22.
- 5 Dichotóm fordítástípus-felfogások: formális vs. dinamikus/funkcionális ekvivalencia (Nida), nyílt vs. rejtett (House), idegenítő vs. honosító (Holmes), szemantikai vs. kommunikatív (Newark), megfigyelő vs. résztvevő (Pym), vö. Floor 2007, 2.
- 6 Naudé 2002, 44–69.
- 7 Nord 1997.
- 8 Vö. Naudé 2002, 50–52 stb.
- 9 Reiss–Vermeer 1984 (2. kiadása: 1991).
- 10 *Das Neue Testament und frühchristliche Schriften, neu übersetzt und kommentiert*, 1999. A fordítás a funkcionista fordítástudomány képviselője: Christiane Nord fordítástudós (professor emeritus, Hochschule-Magdeburg Stendal) és Klaus Berger újszövetségtudós (professor emeritus, Universität Heidelberg) közös munkája.
- 11 *A szabadon interpretatív típus* néhány jellemzője: interpretatív hasonlóság; a magyarázatok igen magas aránya; az implikaturák explicité tétele; az ismeretlen fogalmak interpretatív megváltoz-

tatása; szintaktikai helyreigazítások (mondathosszúság, sorrend terén) és diskurzus-pragmatikai helyreigazítások (utalások, kohézió, információs struktúra terén). További jellemzőit részletesen, példatárral kiegészítve lásd Floor 2007, 15–20.

- 12 *A kulturális átértelmezés típus* néhány jellemzője: az eredeti nyelvi-kulturális kontextus áthelyezése egy másik kontextusba; az analógia hangsúlyozása a Biblia világa és a választott (mindenkori jelen) közt; az analógia elvének átültetése a gyakorlatba; valamint: az aktualizálás révén személyessé tétel, átélés. Vö. Waard–Nida 2002, 57–58. Különböző bibliai szövegrészek kulturális átértelmezésére a bibliafordítói internetes rovatunkban is olvashatók példák: <http://okorportal.hu/oktatas/bibliatudomany>.
- 13 Van der Merwe 2002, 228–245. Némiképp módosított, illetve kiegészített formában a tanulmány a *Hebrew Studies*-ban is megjelent a következő évben, lásd uő 2003, 7–24.
- 14 Van der Merwe – Naudé – Kroeze 1999. A nyelvtannak nemcsak az az érdeme, hogy a nyelvi leírást új összefüggérendszerbe helyezi, hanem az is, hogy tartalmaz egy olyan szójegyzéket, amelyben a szerzők a releváns modern nyelvészeti fogalmak definícióját adják meg.
- 15 Wilt 1996, 237–255.
- 16 Vö. Brown–Levinson 1978 és 1987.
- 17 A 11. Magyar Ókortudományi Konferencián (2014 májusában), „Pragmatikai fordulat a bibliai héber nyelv leírásában” címmel tartott előadásomban a jelenséget számos egyéb példán keresztül ismertettem. Az előadás írott változata megjelenés előtt áll.
- 18 *A szabadon hasonló típus* néhány jellemzője: szemantikai, ritkán interpretatív hasonlóság; a magyarázatok minimális száma; az implikaturák meghagyása, nem explicité tétele; az ismeretlen fogalmak minimális megváltoztatása a jobb kommunikáció érdekében; valamint: szintaktikai és diskurzus-pragmatikai helyreigazítások. További jellemzőit részletesen, példatárral kiegészítve lásd Floor 2007, 14; 16–20.

Bibliográfia

- Berger, K. – Nord, C. 1999. *Das Neue Testament und frühchristliche Schriften, neu übersetzt und kommentiert*. Frankfurt am Main.
- Brown, P. – Levinson, S. 1978. „Universals in Language Usage. Politeness Phenomena”: E. N. Goody (szerk.): *Questions and Politeness Strategies in Social Interaction*. Cambridge.
- Brown, P. – Levinson, S. 1987. *Politeness. Some Universals in Language Use*. Cambridge.
- Floor, S. 2007. „Four Bible Translation Types and Some Criteria to Distinguish Them”: *Journal of Translation* 3/2, 1–22.
- Naudé, J. A. 2002. „An Overview of Recent Developments in Translation Studies with Special Reference to the Implications for Bible Translation”: *Acta Theologica Supplementum* 2, 44–69.
- Nord, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester.
- Reiss, K. – Vermeer, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen.
- Van der Merwe, C. H. J. 2002. „An Overview of Recent Developments in the Description of Biblical Hebrew Relevant to Bible Translation”: *Acta Theologica Supplementum* 2, 228–245.
- Van der Merwe, C. H. J. 2003. „Some Recent Trends in Biblical Hebrew Linguistics: A Few Pointers towards a More Comprehensive Model of Language Use”: *Hebrew Studies* 44, 7–24.
- Van der Merwe, C. H. J. – Naudé, J. A. – Kroeze, J. H. 1999. *A Biblical Hebrew Reference Grammar*. Biblical Languages: Hebrew. Sheffield.
- Waard, J. de – Nida, E. A. 2002. *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban*. Ford. Pecsuk Ottó. Budapest (eredetileg: *From One Language to Another. Functional Equivalence in Bible Translating*. Nashville, 1986).
- Wilt, T. 1996. „A Sociolinguistic Analysis of ná”: *Vetus Testamentum* 46/2, 237–255.